

Ks. dr hab. Marcin Godawa
Instytut Teologii Moralnej i Duchowości
Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie

Kraków, 14.05.2025 r.

Recenzja rozprawy doktorskiej
ks. mgr. lic. Grzegorza Mądrego
*Świętość chrześcijanina w nauczaniu biskupa Kazimierza Romaniuka
ordynariusza diecezji warszawsko-praskiej (1992-2004)*
Warszawa 2025

Kreśląc w konstytucji *Veritatis gaudium* zasady odnowienia studiów kościelnych, Papież Franciszek przypomina: „Przed wszystkim stałym i priorytetowym kryterium jest kontemplacja i wprowadzenie duchowe, intelektualne i egzystencjalne w serce kerygmatu, to znaczy nieustannie nową i fascynującą radosną nowiną Ewangelii Jezusa [...] (4)”. W tej różnorodnej pracy teologa, służącej Objawieniu i misji Kościoła, duchowość, zajmując miejsce ważne, uzasadnia podejmowanie nowych prac. Należą do nich także studia teologiczne, w tym dysertacja będąca przedmiotem niniejszej recenzji.

Projekt zbadania nauczania biskupa Kazimierza Romaniuka na temat świętości chrześcijanina pozwala wejrzeć w konkretny sposób sprawowania urzędu nauczania przez wybitnego wieloletniego ordynariusza diecezji warszawsko-praskiej, w którym szczególnie zaznaczają się jego kompetencje biblisty. W rezultacie czytelnik, nie tylko ten profesjonalnie związany z instytucją uniwersytetu, uzyskuje pewien rodzaj wprowadzenia intelektualnego, egzystencjalnego – odwołującego się do historii, a zwłaszcza duchowego w głębię Ewangelii. Stąd też należy wyrazić uznanie ks. mgr. lic. Grzegorzowi Mądrymu oraz pogratulować jego Promotorowi, ks. prof. dr. hab. Markowi Tatarowi w związku z realizacją tak ważnego zadania.

Ocena formalna

Praca doktorska ks. mgr. lic. Grzegorza Mądrego spełnia wymagania stawiane dysertacji doktorskiej. Stanowi ona obszerne, kompleksowe i interesujące studium tytułowego zagadnienia, czyli świętości chrześcijanina w ujęciu biskupa Kazimierza Romaniuka, ordynariusza diecezji warszawsko-praskiej w latach 1992-2004. Całość

liczy 277 stron i zawiera istotne komponenty, takie jak strona tytułowa, wykaz skrótów, wstęp, cztery rozdziały, a także zakończenie i bibliografię. Wszystkie te części spełniają właściwe sobie funkcje.

Problem badawczy został sformułowany jasno. Na tle zarysu biograficznego bp. K. Romaniuka Autor podkreśla brak teologicznego opracowania jego bogatego, jak o tym świadczy bibliografia, dorobku. Pierwszym powodem napisania tej dysertacji jest sam teologiczny walor twórczości biskupa praskiego, jej aktualność i ponadczasowość. Do tej racji Doktorant dołącza te, które wiążą się z historycznymi uwarunkowaniami, pragnie bowiem określić miejsce postaci i owoce jej pracy w zakresie formacji chrześcijańskiej oraz utrwalić ten dorobek, także w szerszym zakresie, wykraczającym poza granice diecezji (s. 13-14). W związku z tym sformułowane zostały trzy cele dysertacji. Pierwszym jest „odtworzenie nauki biskupa Romaniuka dotyczącej aktualnego zagadnienia świętości chrześcijanina”; drugim – „wzbudzenie zainteresowania twórczością naukową i pasterską, a także samą osobą biskupa Romaniuka, aby zachęcić innych do podejmowania dalszych badań nad jego spuścizną”; trzecim – „zaprezentowanie specyfiki duchowości biblijnej, którą propaguje biskup Romaniuk” (s. 14).

Novum badania zostało zatem przedstawione wyraźnie – już samo teologiczno-duchowe opracowanie dorobku bp. K. Romaniuka jest ważnym projektem. Należy stwierdzić, że zadanie to zostało wykonane pomyślnie. Ważne aspekty dzieła zostały wyodrębnione, poddane analizie i przedstawione w czytelnym porządku odsłaniając teologiczną głębię, szczególnie ważną w perspektywie duchowej. W ten sposób nauka polska, a także Kościół, zyskują kolejny element całościowej refleksji nad człowiekiem. Tytułowa fraza „świętość chrześcijanina” adekwatnie odnosi się do tego zadania. Przyglądając się celom dysertacji widać, że pierwszy z nich został dobrze zrealizowany, trzeci, tj. ukazanie specyfiki duchowości biblijnej pozostawia pewien niedosyt, natomiast drugi – promocja nauczania bp. K. Romaniuka pozostaje oczywiście kwestią przyszłości, wszakże recenzowana tu praca daje podstawy do takich działań.

W tytule pojawia się informacja, że obszar badań obejmuje nauczanie Biskupa, zatem nie odnosi się do oddziaływania jego osobowości, stylu pracy etc. W takim ujęciu jest rzeczą zrozumiałą oparcie pracy na tekstach bp. K. Romaniuka, pozostawiając dla ewentualnych dalszych analiz świadectwa czy wspomnienia. Baza źródłowa dysertacji jest bardzo obszerna, zawiera bowiem całość wieloletniego nauczania Biskupa na temat świętości. Znajduje się w niej pokaźna lista książek, a także artykułów publikowanych w prasie katolickiej, osobny blok stanowią jeszcze listy pasterskie i kazania. Widać w nich zarówno biblijną formację bp. K. Romaniuka, jak też jego wielokierunkową troskę o realizację prorockiej misji pasterza. Sam przegląd bibliografii stanowi argument na rzecz podjęcia tego zadania badawczego. Sekcja literatury pomocniczej mieści różnorodne opracowania teologiczne, świadcząc o właściwym przygotowaniu Doktoranta do zajmowania się tą problematyką. Skoro jednak jego uwaga obejmuje również myśl papieża Franciszka, to brakuje tu encykliki *Dilexit nos*, odnoszącej się do poruszanego w pracy zagadnienia kultu Serca Jezusowego.

Autor dysertacji podaje, że posłużył się głównie metodą analityczną, która pozwoliła na „gruntowne przebadanie źródeł” (14) i w konsekwencji na zbudowanie syntezy, która dominuje w ostatecznym kształcie. Natomiast metoda historyczna została wykorzystana pomocniczo, co wynika z faktu poświęcenia uwagi pismom bp. K. Romaniuka, nie zaś szczegółowemu odtwarzaniu historycznego wymiaru jego posługi wśród wyzwań lat dziewięćdziesiątych i przełomu wieków.

Wypracowana przez Doktoranta synteza została ujęta w czterech rozdziałach, z których każdy zawiera jasno wyodrębnione i wzajemnie spójne aspekty, a także właściwie łączy się z pozostałymi. W pierwszym z nich omówiono antropologiczno-teologiczne podstawy świętości chrześcijanina ze szczególną analizą tekstu symbolu wiary według komentarza bp. K. Romaniuka, gdyż właśnie w *Credo* określone zostały podstawy tejże świętości. W rozdziale drugim przedstawiono kwestię istoty świętości, wychodząc od biblijnych danych, a także jej procesowy charakter oraz rolę miłości. Ukazano też aktywność człowieka według zagadnień pracy i odpoczynku. Zwrócono uwagę na współczesne wzorce świętości, zwłaszcza związane z patriotyzmem oraz na jej eschatologiczne znaczenie. Rozdział trzeci został poświęcony eklezjalnej formacji chrześcijanina. Znalazły się tutaj takie aspekty jak miejsce wierzącego w strukturze Kościoła, także lokalnego, zadania biskupa, rola duszpasterstwa parafialnego oraz laikatu. Wydaje się, to ostatnie zagadnienie mogłoby zostać szerzej rozwinięte, ponieważ laikat stanowi przedmiot posługi uczestników kapłaństwa hierarchicznego. W czwartej części, zatytułowanej *Źródła i środki formacji duchowej chrześcijanina*, Doktorant omówił najpierw nauczanie bp. K. Romaniuka w zakresie sakramentów wtajemniczenia, uzdrowienia i komunii, a następnie wybrane kwestie, czyli modlitwę, ascezę, troskę o cierpiących i bezdomnych, kult – zwłaszcza miłosierdzia Bożego, Serca Jezusowego oraz Matki Bożej, apostołów biblijny, rekolekcje i pielgrzymki. Dokonana tu selekcja tematyczna jest uzasadniona, gdyż pozwala objąć szerokie spektrum tytułowego zagadnienia. Zagadnienie duchowości biblijnej mogłoby jednak znaleźć więcej miejsca. Pracę wzbogaciłyby wybrane odwołania do biblijnych osiągnięć bp. K. Romaniuka, chociażby charakterystyka jego przekładu Pisma Świętego w perspektywie duchowości, czy też pewna ilość bezpośrednich analiz tekstów Biskupa. W pewnej mierze kompozycję zakłóca rozwijanie pewnych wątków (np. duchowość kapłańska, biblijna) w różnych miejscach pracy.

Język pracy jest właściwy i klarowny. Autor swobodnie posługuje się terminologią z zakresu teologii duchowości, zwracając uwagę na objaśnianie i precyzję pojęć oraz ich etymologię. Wywód znajduje dobre oparcie w literaturze przedmiotu. Przypisy sporządzone są starannie, tworząc bazę całościowej lektury.

Ocena merytoryczna

Merytoryczne owoce pracy są obfite i interesujące. Przedstawione tu studium szerokiego nauczania bp. K. Romaniuka w zakresie świętości życia chrześcijańskiego istotnie umożliwia zapoznanie się z tą tematyką w jej różnych wymiarach.

W części pierwszej Autor skupia się na ukazaniu antropologiczno-teologicznych podstaw świętości chrześcijanina. Przyjmując za punkt wyjścia antropologię biblijną przypomina najpierw perspektywę stworzenia i zbawienia, charakteryzując bliżej pojęcie miłości. Choć rozróżnienie między podstawami antropologicznymi a teologicznymi nie do końca jest jasne, to jednak w części poświęconej teologii znajduje się interesujące ujęcie zagadnienia świętości oparte na tekście nicejsko-konstantynopolitańskiego wyznania wiary komentowanym przez bp. K. Romaniuka. W ten sposób rzeczywistość świętości odsłania swoją głębię przez pryzmat wiary. Poruszając się swobodnie w przestrzeni analizowanych tekstów, ks. G. Mądry proponuje interesujące nawiązania, które pozwalają zobaczyć, jak ściśle nauczanie bp. K. Romaniuka oparte jest na artykułach wiary Kościoła. Rzeczą kluczową jest ukazywanie tej wiary w perspektywie doświadczenia duchowego chrześcijanina. Doktorant pyta więc nie tylko o to, w co wierzyć, ale bardziej jeszcze, jak żyć wiarą i na te pytania udziela odpowiedzi uzyskanych w trakcie swojej pracy naukowej. Przykładem może być analiza tematu Chrystus – chleb życia (s. 40-41), gdzie po biblijnym wprowadzeniu następuje podkreślenie roli wiary w Eucharystię. Autor ukazuje też świętość jako dzieło Trójcy Świętej, wskazując na to, że Bóg Ojciec otwiera stwórczym aktem perspektywę uświęcenia, Syn Boży – Jezus ją realizuje przez tajemnice swojego życia, natomiast Duch Święty na różne sposoby tworzy komunię człowieka z Bogiem. Wprowadzenie wątku eklezjalnego oraz maryjnego pozwala na integralne rozumienie życia chrześcijańskiego.

W drugiej części Autor podejmuje kwestię istoty świętości. Najpierw przedstawia szeroko biblijne pojęcie świętości odwołując się do fundamentalnych tekstów. Wywód, w którego centrum znajduje się Jezus Chrystus, zostaje uzupełniony — wciąż za myślą bp. K. Romaniuka — o wybrane biblijne wzorce. W celu przedstawienia natury świętości Doktorant posługuje się różnymi jej określeniami, jak świętość ontyczna i moralna, wszakże kluczowe jest tu ukazanie świętości człowieka jako udziału w świętości Boga. W różnych miejscach swej pracy ks. G. Mądry podkreśla fundamentalną rolę łaski, a także miejsce ludzkiej aktywności w procesie uświęcenia. Wskazuje też słusznie na przykazanie miłości Boga i bliźniego, będącego istotą świętości (s. 86-87) i związanego z obszarami poznania Boga, umiłowania Go oraz służby (s. 87). Należy także docenić ujęcie świętości jako procesu, który swego rodzaju początek znajduje w odkryciu wartości centralnej dla całego życia, celowej przyczyny późniejszych aktów (s. 88n). W tej dynamice mieści się nawrócenie, odsłaniające funkcję łaski oraz miłości (s. 92-94) łączącej wierzącego z Bogiem i bliźnimi. Znajduje tu swoje miejsce także tematyka miłosierdzia, w której Autor odczytuje za bp. K. Romaniukiem nie tylko źródłowe odniesienie Boga do człowieka, ale także zaskakujący

i traktowany antropomorficznie wątek miłosierdzia człowieka względem Boga (s. 100). Oczwista jest tu miłosierna postawa wobec ludzi właściwie zaradzająca ich potrzebom.

Kolejną kwestią, stanowiącą dopełnienie tematu inspirującej roli Boga, jest aktywność człowieka, ujęta najpierw jako powołanie, a następnie jako praca i odpoczynek, związany z doświadczeniem regeneracji – ponownych narodzin (s. 122-123). W prezentacji powołania uwaga skupia się na wezwaniu do kapłaństwa służebnego oraz życia konsekrowanego. Zwieńczeniem dynamicznego ujęcia świętości jest omówienie eschatologii, w tym także doświadczenia i sensu śmierci. Swój wywód Autor wieńczy ekspozycją przykładów świętych szczególnie wpisanych w realia posługi bp. K. Romaniuka, czyli bł. Ignacego Kłopotowskiego i bł. Prymasa Stefana Wyszyńskiego oraz wzorców miłości patriotycznej – bohaterów wojny 1920 roku wraz z ks. Ignacym Skorupką i generałem Józefem Hallerem.

Trzecią część swojej dysertacji Autor poświęcił analizie eklezjalnego wymiaru świętości w Kościele powszechnym i lokalnym. W odsłonięciu misterium Kościoła szczególne znaczenie posiadają kategorie „zwołania” (*ecclesia*) oraz ludu Bożego. Z kolei Kościół lokalny (partykularny) utożsamiany jest z diecezją, w której wszyscy wierni w sposób sobie właściwy realizują powołanie do świętości. Stojąca w centrum refleksji postać biskupa ukazana została w relacji do duchowieństwa diecezjalnego z przypomnieniem zadania służby ordynariusza (s. 152) oraz do seminarium duchownego, a także przez pryzmat posług biskupa. Charakterystyce pracy parafialnej towarzyszy omówienie znaczenia ruchów, wspólnot i grup parafialnych.

Szczególnie ważnym zagadnieniem pozostaje formacja i duchowość biblijna realizowana w przestrzeni parafii. Przemyślenia i osiągnięcia bp. K. Romaniuka, biblisty, co do sposobów głoszenia słowa Bożego są w tym wymiarze szczególne. Ksiądz G. Mądry podejmuje też próbę ukazania „duchowości biblijnej” wskazując za bp. K. Romaniukiem na fakt, że z jednej strony Biblia jest źródłem każdej autentycznej duchowości, z drugiej odnosi jednak pojęcie duchowości biblijnej do sytuacji świeckich (s. 173-174), w czym tkwi pewna dwuznaczność. W formule głoszenia słowa Bożego, dostępnej dla wszystkich chrześcijan, mieści się zarówno dobre przygotowanie, jak też i świadectwo konsekwentnego życia chrześcijańskiego. W tym miejscu brakuje szerszego omówienia problematyki życia duchowego świeckich (punkt 2.5 wydaje się zbyt krótki).

Ostatnią, czwartą część Autor poświęcił kwestii źródeł i środków formacji chrześcijańskiej, czyli istotnych elementów drogi uświęcenia. W pogłębiony sposób zostało przedstawione znaczenie sakramentów świętych w perspektywie duchowo-pastoralnej. Przykładem jest postulat uczynienia z Eucharystii centrum dnia, czemu służyć mają inne praktyki, np. medytacja czy adoracja eucharystyczna (s. 193-196). W ten sposób duchowość chrześcijańska objawia swój sakramentalny charakter. Po omówieniu tego zagadnienia następuje prezentacja innych jeszcze aspektów dążenia do świętości. W odniesieniu do modlitwy ciekawe jest przedstawienie modlitewnika biblijnego, opracowanego przez bp. K. Romaniuka (s. 216). W pracy podkreślono szczególnie pewne historycznie ukształtowane formy kultyczne, jak kult miłosierdzia Bożego i Serca Jezusowego oraz na innej już zasadzie – kult maryjny. Prezentacja zasad,

biblijnych podstaw, form i znaczenia tego ostatniego świadczy o rozwiniętym maryjnym wymiarze duchowości bp. K. Romaniuka. W relacji wierzącego do braci i siostr duże znaczenie przywiązano do troski o ubogich oraz do apostołowania, a także rekolekcji czy pielgrzymek.

Uwagi i pytania

W trakcie lektury pojawiają się pewne spostrzeżenia i uwagi, które można podzielić na dwie grupy.

W pierwszej znajdują się myśli i teksty samego bp. K. Romaniuka, które, jak się wydaje, mogłyby uzyskać ze strony Doktoranta pewien krytyczny komentarz, a niekiedy odniesienie do źródeł. Przykładem może być stwierdzenie, że Pismo św. nie wspomina o tym, że „żyjąc, jesteśmy do Boga podobni” (s. 22). Niezbyt jasna jest uwaga, że Bóg nikomu nie objawił się w ciemnościach (s. 42), gdyż jeśli chodzi o znaki teofanii, jak na to wskazuje dalsza część tekstu, to przecież należą do nich także obłok, mgła, ciemności, burze (zob. s. 58) czy noc (historia Jakuba, sen Józefa), jeśli natomiast przyjąć sens moralny, jak to sugerowano wcześniej, to można powiedzieć, że Bóg przecież objawia się człowiekowi w ciemności jego grzechu, jak Szawłowi. Podobnie rzecz się przedstawia w wypadku stwierdzenia, że Jezus nazywając siebie zmartwychwstaniem, nie odnosi się do historycznego faktu zmartwychwstania (s. 44). Także wzmianka o tym, że Maryja nie uzewnętrzniała swoich przeżyć domaga się komentarza w świetle wymowy *Magnificat* czy też wersetu Łk 2, 48.

Inne uwagi adresowane są do Doktoranta z sugestią zastosowania objaśnień lub bardziej poprawnych ujęć analizowanych wątków. Domagają się tego miejsca, w których mowa o pojęciu miłości wg św. Pawła i Jana (s. 99), związku miłości i miłosierdzia (s. 101), reprezentatywnej funkcji symbolu (s. 140). Należy do tego obszaru także wyrażenie „Osoba Boga Trójjedynego” (s. 26), zasada uświęcenia człowieka przez uczestnictwo w świętości Boga (s. 72n, 86n), rola łaski w heroizmie uświęcenia (np. s. 88, 138, 245). Dobrze byłoby wyjaśnić tezę mówiącą o tym, że bierzmowanie „ousoabia człowieka w Duchu Świętym” (s. 189), a także wyraźniej ukazać relację choroby i cierpienia do grzechu (s. 219) czy też różne rodzaje kultu w Kościele (s. 223 n). Wyrażenie: „Duch Święty to także tchnienie, powietrze, wiatr (...)” także powinno być inaczej zbudowane, by uniknąć wrażenia dosłownej identyfikacji ze zjawiskami przyrody (s. 57). Należałoby dokładniej ukazać kwestię uświęcenia świeckich w historii (s. 28). Z pewnością nazwanie końca życia Jana Chrzciciela „tragicznym” nie odzwierciedla prawdy o chwale Jego męczeństwa (s. 80). Określenie Noego „zbawcą” ludzkości stanowi myślowy skrót (s. 78), podobnie zapewne jak zdanie: „Mistrzowie życia duchowego twierdzą, że człowiek podczas modlitwy powinien używać tylko własnych słów” (216). Powyższe uwagi przedstawiam jako życzliwy komentarz, który może posłużyć pomocą w publikacji pracy.

W perspektywie dyskusji chciałbym postawić następujące pytania: 1/ Doktorant pisze o bp. K. Romaniuku: „Autor opowiada się za zróżnicowaniem koncepcji duszpasterzowania” (s. 151), wychodząc poza „duszpasterstwo defensywno-rewindykatywne”. Jak zatem można by określić owe różnorodne koncepcje według bp. K. Romaniuka?

2/ Czy w swoim rozumieniu duchowości bp K. Romaniuk podkreślał znaczenie doświadczenia duchowego – stanowiącego o specyfice teologii duchowości? Podane tu (s. 173) określenia odnoszą się bowiem raczej ogólnie do życia religijnego.

Konkluzja

Rozprawa doktorska ks. mgr. lic. Grzegorza Mądrego stanowi szerokie studium zagadnienia świętości chrześcijanina w nauczaniu biskupa Kazimierza Romaniuka, ordynariusza diecezji warszawsko-praskiej (1992-2004). Wykazując właściwą wiedzę w zakresie teologii oraz umiejętność prowadzenia pracy naukowej, Doktorant zrealizował swój projekt z powodzeniem, co w rezultacie przyniosło oryginalne rozwiązanie rzeczonego problemu naukowego.

Rozprawa wnosi opartą na szerokiej bibliografii syntezę myśli biskupa Kazimierza Romaniuka oraz stanowi krok w teologicznych badaniach ważnych dla Kościoła, szczególnie lokalnego. Lektura dysertacji może stanowić źródło mądrych refleksji, przynoszących owoce w zakresie naukowym i praktycznym.

Biorąc pod uwagę walory, a także uwagi stwierdzam, że recenzowana praca spełnia wymogi formalne stawiane pracom doktorskim w myśl obecnie obowiązującej ustawy *Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce*. Jednocześnie kieruję prośbę do Rady Instytutu Nauk Teologicznych Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie o dopuszczenie jej Autora, księdza magistra licencjata Grzegorza Mądrego do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

ks. dr hab.
Mariusz Gostawa